

Jette Barnholdt Hansen:

De le lodi del Eloquenza

At præsentere Lorenzo Giacomini Tebalducci Malespinis tale "Til retorikkens pris" (*De le lodi del Eloquenza*) som en klassiker kræver en forklaring. Få af *Rhetorica Scandinavica's* læsere kender sandsynligvis til den italienske humanist Giacomini, og endnu færre har med sikkerhed læst hans tale, for den er mig bekendt ikke tidligere oversat og kommenteret. Jeg fandt den på biblioteket Beinecke, Yale University Library, i samlingen *Orationi e discorsi di Lorenzo Giacomini Tebalducci Malespini* (Ne le Case de Sermartelli, Firenze 1597)¹ med meget forskellige taler og skrifter, som alle knytter sig til det akademiske miljø i senrenæssancens Firenze.

Alligevel er der en idé i at fremlægge Giacominis lovtale over retorikken i en dansk oversættelse; den er nemlig et enestående eksempel på de italienske humanisters retorik og på humanismens brede retorikreception, der sidestiller filosofien og visdommen (*sapienza*) med retorikken (*eloquenza*). Desuden giver Giacominis tale et klart billede af humanisternes forventninger til og målsætninger for det italienske folkesprog (*lingua volgare*). Det er en mærkesag for *Accademia Fiorentina*, som talen holdes for, ligesom for mange andre florentinske akademier, at styrke *lingua volgare* både inden for et videnskabeligt og et æstetisk felt. Giacomini advokerer for dette sidst i talen ved kraftigt at opfordre akademiets medlemmer til at fore-

gå med et godt eksempel og bruge det italienske folkesprog flittigt, når de formidler inden for deres forskellige fagområder, for på den måde at vise, at italiensk heller ikke i en akademisk sammenhæng står tilbage for græsk og latin.² Talen fremstår således også i sig selv som en opvisningstale³ – et konkret eksempel på sit overordnede mål, idet den er et lærd, akademisk indlæg, som på et formfuldendt italiensk og i et meget højt stilleje, der synes at udfordre grænserne for sprogets udtryksmuligheder, diskuterer retorikkens væsen. Samtidig udgør den udsøgte *elocutio* en stor del af talens persuasive potentiale og memorabilitet. De flotte rytmiske strukturer og varierede sammenstillinger af vokaler og konsonanter er inspireret af Pietro Bembo (1470-1547) fonocentriske sprogteori, og i talen fungerer disse "musikalske" virkemidler som en slags æstetisk argumentation, hvormed Giacomini viser lytterne, hvor meget en italiensk retorik formår. Samtidig er de performative træk udtryk for genrekonventioner inden for epideiktisk retorik.⁴ Desværre er det umuligt at få

2 Afsnit 35-45.

3 På dette punkt fremstår talen som en parallel til en af de tidligste epideiktiske taler, som vi kender til, nemlig Gorgias' (ca. 490 - ca. 390 f.Kr.) lovtale over Helena, som ud over at have træk fra både *apologi* og *encomium* også fremstår som Gorgias' helt egen genre: en opvisningstale, der kunne reklamere for hans retoriske undervisning.

4 Mange retorikere har peget på de epideiktiske talers performative træk, som ofte får dem til at

1 Call number: Hd28 780.

mange af disse sproglige raffinementer ordentligt frem i en dansk oversættelse, fordi de knytter sig tæt til det italienske sprogs materiale – dets klang, intonation og rytme. Da de udgør en væsentlig del af talens ontologi, har vi valgt også at lægge en parallel-oversættelse af talen ud på *Rhetorica Scandinavica*'s hjemmeside (www.rhetor.se/rhetorica). Vi har derfor nummereret de enkelte afsnit, så man løbende har mulighed for at studere disse både mundtlige, epistemiske og persuasive faktorer i den italienske original.

Fakta om talen

Lorenzo Jacomini Tebalducci Malespini (Ancona 1552 – Firenze 1598) var en indflydelsesrig litterat og filolog, der ud over græsk og latin også mestrede hebraisk. Han var bl.a. uddannet hos Piero Vettori (1499-1585), der var professor i filosofi og græsk og romersk retorik på universitetet i Firenze og en hovedskikkelse i det indflydelsesrige florentinske akademi *Accademia degli Alterati* – et akademi som Jacomini selv blev medlem af i 1583.⁵ I perioden 1568-72 studerede Jacomini desuden i Pisa, og bøger med hans signatur fra denne periode indikerer, at han her sandsynligvis både læste filosofi, retorik og teologi.⁶ I 1579 blev han optaget i *Accademia Fiorentina* først som *censore* (kritiker), og i 1583 blev han forfremmet til *consolo* (konsul). Samme år blev han også optaget i det litterære akademi *Alterati*, for hvem han holdt to af sine berømteste taler: *De la purgatione de la tragedia* (1586. “Om tragediens udrensende egenskaber”), hvor han forsøger at

nærme sig digtning. Se bl.a. Burke (1968), s. 295, Perelman og Olbrecht-Tyteca (1971), s. 48 og Sullivan (1993), s. 116.

5 *Accademia degli Alterati* blev grundlagt i 1568 og er et af de florentinske akademier, som man ofte refererer til, fordi akademiets dagbog er overleveret med præcise angivelser for mødeaktivitet, forelæsningssemner m.m.

6 Siekiera (2000), s. 181.

definere *katarsis*-begrebet og *Del furor poetico* (1587. “Om det poetiske vanvid”), hvor han plæderer for eksistensen af en særlig poetisk kreativitet, der ikke alene lader sig definere ved hjælp af imitationsæstetik (*imitatione della natura*). Begge disse taler er også trykt i *Orationi e discorsi* (Ne le Case de Sermartelli, Firenze 1597). Ligesom det gælder for mange andre humanister, var Giacominis interesser og vidensfelter mangesidige, og han var også selv udøvende digter.⁷ I sin lovtale belyser han da også retorikken ved hjælp af både klassisk og moderne litteratur og filosofi, musik, historie og astronomi. Interessant er det fx, at et af talens flotteste billeder, hvor retorikkens emne er “de himmelske sfærer”, kan være inspireret af senrenæssansens nye verdensbillede inden for astronomi med solen som centrum i universet (det kopernikanske system); i talen cirkulerer dyderne således utrætteligt – som planeter – om den guddommelige klarhed (*la diuina chiarezza*).⁸

Accademia Fiorentina

At Jacomini vælger at holde en lovtale over retorikken, da han fratræder sin position som konsul for *Accademia Fiorentina* i 1584, har en stor symbolsk betydning, hvilket han også selv antyder i begyndelsen af sin tale⁹: Da han tiltrådte som konsul talte han om visdommen (*sapienza*), at hans fratrædelsesforelæsning nu er helliget retorikken (*eloquenza*) skal ses som udtryk for begge emners høje akademiske status og deres indbyrdes sammenhæng, hvilket han betoner senere i talen. Dette er en grundtanke inden for italiensk humanisme, men *Accademia Fio-*

7 Jacomini skrev primært oder og sonetter. En del er udgivet i andre digteres samlinger, fx i F. Lapini: *Latinarum institutionum pars altera* (Florentinae: Sermartelli 1570) og i G. Bartoli: *Degli elementi del parlar toscano* (Firenza: Giunti 1584).

8 Afsnit 32.

9 Afsnit 1.

rentina har desuden retorik som mærkesag. Akademiet er en udløber af *Accademia degli Umidi*, der blev stiftet af unge akademikere i 1540. Allerede i 1541 blev Cosimo I de' Medici (1519-74), som i 1569 blev storhertug over hele Toskana, dog protektor for akademiet, hvilket sikrede det mange fyrstelige privilegier. Cosimo I omdøbte hurtigt akademiet til *Accademia Fiorentina* med tilnavnet *Società di Eloquenza* (selskab for retorik). Målet var først og fremmest at udbrede *lingua volgare* som formidler af videnskab, og medlemmernes egne indlæg på akademiet blev derfor også betegnet som *volgarizzazione*. Af berømte medlemmer kan nævnes Galileo Galilei (1564-1642), som blev valgt til konsul i 1631. I 1783 blev akademiet slået sammen med to andre indflydelsesrige florentinske akademier *Accademia degli Apatisti* og *Accademia della Crusca* til *Accademia Fiorentina Seconda*.¹⁰

Målsætninger for *lingua volgare*

Både mht. indhold og form kan Giacominis tale fortolkes som et *manifesto* for det italienske folkesprog. Der er derfor også en tæt forbindelse mellem talen og teorierne om *lingua volgare* af bl.a. Dante Alighieri (1265-1321), Sperone Speroni (1500-88) og særligt Pietro Bembo, hvis forskrifter for *lingua volgare* bygger på studier i Francesco Petrarca's (1304-74) digtning. Bembo blev normsættende for mange digtere og litterater i det 16. og 17. århundrede, og han fremhæves da også eksplicit i Giacominis tale.¹¹ I *Prose della volgar lingua* (Venedig 1525) opstiller Bembo følgende parametre som idealer for tekster: klang, rytme og variation.¹²

Det er meget tydeligt, at Giacomini gen-

nemgående tilstræber dette i sin tale. Her nogle eksempler fra talens indledning: "Essendo molti grandi doni da Dio a l'huomo conceduti", hvor der bevidst veksles mellem de forskellige italienske vokalfonemer. Andre steder bruges allitteration "l'affetto del animo ammiratore" og "molto maggiori" og deciderede rim "...la Ragione, ed il Parlare; la Perfezzione...".

Der er også afsnit i talen, som har karakter af det, som Bembo kalder *piacevolezza* og *gravità*. Begreberne udlægges således i *Prose della volgar lingua* (1525):

...der er to faktorer, som forskønner enhver tekst, *gravità* og *piacevolezza*. Hver af disse indeholder tre komponenter: klang, rytme og variation. Derfor mener jeg, at man bør betragte hver af disse elementer særskilt, idet hver af de tre komponenter har betydning for de to ovennævnte begreber. For at I bedre skal forstå, hvorledes de to begreber adskiller sig fra hinanden, vil jeg her fremhæve forskellene: Under *gravità* hører ærlighed, værdighed, fornemhed, pragt, storhed og lignende. Under *piacevolezza* hører det gratiøse, det milde, det yndige, det søde, det humoristiske, det spidsfindige og lignende.¹³

13 [...due parti sono quelle, che fanno bella ogni scrittura, la *Gravità* et la *Piacevolezza*: et le cose poi, che empiono et compiono queste due parti, son tre, il *Suono*, il *Numero*, la *Variatione*: dico che di queste tre cose haver si dee riguardo partitamente; ciascuna delle quali all'una et all'altra giova delle due primiere, che io dissi. Et affine che voi meglio queste due medesime parti conosciate come et quanto sono differenti tra loro; sotto la *gravità* ripongo l'honestà, la dignità, la maestà, la magnificenza, la grandezza, et le loro somiglianti: sotto la *piacevolezza* restringo la gratia, la soavità, la vaghezza, la dolcezza, gli scherzi, i giuochi, et se altro è di questa maniera.]

Her citeret fra Luisi (1990), s. 13. Hvor intet andet er angivet, har jeg selv oversat citaterne i denne introduktion til dansk og takker cand.mag. Via Christensen og førstebibliotekar, cand.mag. Jacob Thomsen for deres assistance.

10 Toscano, <http://brunelleschi.imss.fi.it>

11 Afsnit 37.

12 Bembo [1525] (1955), bog II, s. 63.

Her nogle eksempler fra Giacominis tale, først på *piacevolezza*: “..tutti gli studi e tutti gli esercizi de le lettere...”¹⁴ (..alle studier og ethvert litterært virke). Her giver overvægten af de mange fortungevokaler sætningen lys og en særlig lethed. Det samme ses i følgende treliester, hvor de tre indledende svagtryk i hvert enkelt led også bevirker, at udsagnet får en gratiøse karakter: “de le ricchezze, de gli honori, e de’ piaceri”¹⁵. Her understøtter *piacevolezza* også abstrakternes semantiske betydning: “rigdom, ære og fornøjelse”. *Gravità* ses i følgende vægtige udtalelse, hvor den klanglige og rytmiske tyngde, der opnås ved superlativer og dominerende bagtungevokaler, også illustrerer sætningens mening:

La verità è potentissima ed honorabilissima, degna di essere a qualunque cosa antiposta, senza essa si camina per le tenebre, ne si sa, oue si vada.¹⁶

Retorik og humanisme

Mange af den italienske humanismes grundtanker er tydelige i Giacominis tale. Betegnelsen *humanisme* sættes ofte i forbindelse med *studia humanitatis*, et særligt *curriculum* som bestod af disciplinerne: grammatik, retorik, digtning, historie og moralfilosofi. Mestrede man de fag, blev man sent i det 15. århundrede betegnet *humanista* – egentlig først som en del af de universitetsstuderendes slang, hvorfra termen efterhånden fandt vej til officielle dokumenter og litteratur.¹⁷ Humanismen betoner altså et bestemt studieområde, der fremstår som et alternativ til skolastikken og denne erken-

delsesmetodes fokus på bl.a. logik, etik, naturfilosofi og metafysik.¹⁸

Skolastikken kom først til Italien i slutningen af det 13. århundrede fra Frankrigs klerikale og intellektuelle miljø. I Italien fik denne filosofiske retning dog ikke samme betydning, som den havde på de teologiske fakulteter i Nordeuropa.¹⁹ Skolastikken og dens optimisme angående menneskets intellektuelle formåen og fokusering på bl.a. logik og systematisk videnskabelig bevisførelse fik nemlig ingen førerstatus, men blev bare anset for at være en intellektuel strømning blandt mange i den italienske renæssances udprægede eklektiske kultur ved siden af humanismen, som i modsætning til skolastikken var et italiensk fænomen.²⁰ På væsentlige punkter er de to bevægelser modsatrettede. Dette ses i deres prioritering inden for det sproglige modul *trivium* under *septem artes liberales* (de syv frie kunstarter/-videnskaber) – et undervisningssystem baseret på antikke forskrifter, der havde domineret middelalderens skole.²¹ Skolastikken prioriterede, som før nævnt, logikken, hvorfor de to øvrige discipliner, grammatik og især retorik, havde lavere status; i sin mest uskyldige fremtrædelsesform blev retorikken

18 Denne indfaldsvinkel til humanisme introduceredes af Kristeller og blev videreudviklet af bl.a. Bouwsma. Andre forskere har bl.a. betonet "borger-humanismen" i Firenze (H. Baron) og det moralske dannelsesideal, som det humanistiske uddannelsesprogram afspejler (E. Garin) i deres udlægninger af begrebet humanisme.

19 Bouwsma (1973), s. 9.

20 Tomlinson (1990), s. 5.

21 *Septem artes liberales* bestod af et sprogligt modul, *trivium*, og et matematisk, *quadrivium*. *Trivium* udgjordes af grammatik, som omfattede alle aspekter ved læsningen og assimileringen af latinske tekster af såvel filologisk som litterær art; dialektik, der drejede sig om at teste forskellige udsagns gyldighed via en erkendelsesmetode baseret på syllogismen, den logiske argumentationsform; og endelig retorik, som omfattede alle aspekter ved kommunikation. *Quadrivium* bestod af aritmetik, geometri, astronomi og musik.

14 Afsnit 1. Mine angivelser af tryk i de italienske citater.

15 Afsnit 3.

16 [Sandheden er umådelig mægtig og umådelig ærbar. Den er værdig til at gå forud for alt andet. Uden sandheden går man i mørke og ved ikke, hvor man går hen] Afsnit 6.

17 Kristeller (1979), s. 244-45.

betragtet som en ornamentale kunst, i værste fald som en højst mistænkelig disciplin, der appellerede til følelserne frem for til intellektet, og som argumenterede ud fra sandsynligheder og ikke, som logikken, ud fra sandheder. Humanismen er derimod kendetegnet ved en revurdering af grammatik og især retorik på bekostning af logikken. Dette hænger sammen med konstitueringen af *studia humanitatis*, som kan opfattes som en ekspansion af *trivium*:

Hvis man sammenligner *studia humanitatis* med det ældre *trivium*, har retorikken og grammatikken i det nyere *curriculum* mistet deres forbindelse med dialektikken, og digtning og historie, som tidligere blev behandlet som dele af grammatik og retorik, er selvstændige emner. Desuden er moralfilosofien, som udgør en af de tre hoveddele i den antikke filosofi, befriet fra de mere tekniske dele af filosofien og opfattes i stedet som en disciplin i sig selv inden for den humanistiske faggruppe, bl.a. inspireret af Ciceros og Quintilians forening af retorik og filosofi.

Studia humanitatis fortrængte dog ikke den skolastiske uddannelsesstruktur, men udbyggede den og bidrog desuden til en mindre spekulativ og mere pragmatisk tradition, som er karakteristisk for de italienske universiteter i det 15. århundrede.²² Retorikken står her centralt både som selvstændig *ars* og som overordnet pædagogisk, strukturelt og æstetisk princip. Foruden at være en essentiel del af præsternes, juristernes og litteraternes uddannelse fungerede retorikken derfor også som et grundlag for humanisternes teorier om kunst, litteratur og musik, hvor man byggede på de tre krav til talen: *docere*, *delectare* og *movere* og også imiterede de klassiske kilder om retorik mht. indhold og sproglig form.²³ Dialogformen, som først og fremmest var inspireret af

Ciceros *De oratore*, blev fx en stor mode inden for mange forskellige fagområder.

Bystatens betydning

Den generelle revurdering af retorikken, som finder sted i renæssancen, hænger sammen med den sociale og politiske udvikling i det 14. århundredes Italien, hvor handelsvirksomhed forårsagede en kraftig urbanisering. Mange italienske byer fremstod som politisk uafhængige bystater, der var funderet på effektiv mundtlig og skriftlig kommunikation. Taleren var derfor også kulturhelt for tidlige humanister som Francesco Petrarca (1304-74), Coluccio Salutati (1331-1406), Leonardo Bruni (1369-1444) og Poggio Bracciolini (1380-1459), og Cicero og hans forening af *sapientia* (visdom) og *eloquentia* (veltalshed) udgjorde et lysende forbillede, hvilket også fremgår af Giacomini's tale. Her gengives således en beskrivelse af florentinerne fra "De Florentinis, et diversis apud eos rebus gestis" ("Om florentinerne og forskellige af deres bedrifter") af Enea Silvio Piccolomini (1405-64), alias Pius II, som var pave fra 1458-64. Et citat der peger på retorikkens konstituerende betydning for den italienske bystat:

Man må i mange henseender anbefale florentinernes klogskab, men især fordi de ved udvælgelse af cancellarier ikke ser på juridiske kundskaber som mange bystater, men på talekunst og det, som de kalder humanistiske studier. De ved nemlig, at den kunst at skrive og tale ikke læres rigtigt af Bartholus eller Innocentius, men af Cicero og Quintilian.²⁴

24 [Commendanda est multis in rebus Florentinorum prudentia, tum maxime quod in legendis Cancellariis non juris scientiam, ut pleraeque civitates, sed oratoriam spectant, et quae vocant humanitatis studia. Norunt enim recte scribendi dicendique artem non Bartholum aut Innocentium, sed Tullium, Quintilianumque tradere]. A.S. Piccolomini: *Opera omnia* (Basel

22 Pirrotta (1966), s. 136.

23 Se bl.a. Spencer (1957), Kirkendale (1979) og Hansen (2001).

Republikken Firenze havde en særlig status allerede i forbindelse med den tidlige humanisme. Mange af de første humanister havde her betroede offentlige poster og den toscanske dialekt blev ligeledes normsættende. Coluccio Salutati, der fungerede som kansler for republikken de sidste tredive år af sit liv og indgående forsvarede Firenzes rettigheder over for pavedømmet, mente ligefrem via sine studier at have fundet ud af, at Firenze ikke var grundlagt af Cæsar men af Sullas veteraner i den republikanske æra, hvorfor florentinerne var de retmæssige arvtagere til de republikanske dyder. Selvom der er paralleller, bør denne glorificering af Romerriget og romersk kultur nok også opfattes som en nostalgisk reaktion – en form for kompensation, bl.a. på grund af en stigende militær og politisk trussel nordfra.²⁵

Retorik som utilitas

Renæssanceretorikken – her opfattet bredt som grundstammen også i en praktisk filosofi – er ofte blevet set i lyset af en human ontologi, hvor mennesket selv er med til at skabe sin historie. Denne historicisme har man bl.a. sat i relation til Leonardo Bruni og hans historie om det florentinske folk (1415-44). Som mange andre fremtrædende florentinske humanister havde også Bruni en indflydelsesrig post i Firenzes politiske liv; han var Salutatis efterfølger som kansler.

Selvom de fleste humanister anerkendte den logiske erkendelsesform, som de forbandt med *vita contemplativa* (det kontemplative liv), slog en mere pragmatisk livsholdning igennem, som kan sammenfattes i spørgsmålet: *Quid utile?* (Hvad kan det bruges til?) Man prioriterede de emner, der havde værdi for menneskelivet og som desuden kunne kommunikeres. Vi står hermed over-

1571), s. 454. Her taget fra Struever (1970), s. 40-41.

25 Nordberg (1993), s. 45-47.

for et ægte retorisk sigte: at finde den nyttige viden og formidle den.²⁶ Det at tale blev også opfattet som et udtryk for *caritas* (næstekærlighed) og *philanthropia* (filantropi), dvs. den måde man kunne være noget for andre mennesker på, og blev sat i opposition til tavshed og ensomhed, som opfattedes som umenneskeligt og ufrugtbart.²⁷

Det er således sigende, at Giacomini indleder sin tale med en klassisk topos, som allerede benyttes af Isokrates,²⁸ hvor talen fremstilles som en gave til menneskene, det som adskiller os fra dyrene og gør os istand til at formidle vores tanker og følelser til hinanden. Taleren selv – beherskeren af *logos*²⁹ – bliver på den måde i stand til at grundlægge en civiliseret kultur. Cicero fremstiller det på denne måde i *De oratore*:

Det er jo dette mere end noget andet, der giver os vort store forspring for dyrene, at vi taler med hinanden og er i stand til at formulere vore tanker i ord. Må da ikke hver og en med rette fyldes med beundring for denne evne og anse det for sin højeste pligt at sætte al sin kraft ind på at overgå sine medmennesker på netop dette punkt, hvor menneskene selv har deres største forspring for dyrene? Og lad os ikke glemme det største, talen har skabt: Hvilken anden magt end den ville have evnet at samle de spredte og adspaltede mennesker i én fælles bebyggelse og lede dem fra en rå og uciviliseret leveform frem til den menneskelige kultur og civilisation, vi har i dag, og til at organisere sig i samfund med love, domstole og retsbestemmelser?³⁰

26 Lindhardt (1987), s. 41.

27 Vickers (1988), s. 273-76.

28 I det store forsvarsskrift *Antidosis*. Se Fafner (1995), s. 49.

29 Dette fremgår bl.a. af den latinske betegnelse *oratio* (tale), der iboende rummer ordet *ratio* (forstand el. fornuft).

30 [Hoc enim uno praestamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, et quod exprimere

Her ses toposen i tolvte bog af Quintilians *Institutio oratoria*:

For selve talens ophøjede værdighed er gudernes bedste gave til mennesket. Uden den er alle ting stumme og mangler nutidens lys og eftertidens erindring. Lad os af hele vores sind søge den og altid stræbe mod idealet. Når vi gør det, vil vi enten komme på højde med dem, der er nået længst, eller i al fald se mange, der ikke er nået så langt som vi.³¹

Hos Giacomini er der dog tale om en variation af toposen. Han fremhæver nemlig to gaver til menneskene, idet han sidestiller henholdsvis fornuften og talen og visdommen og retorikken; en pointe der løber som en rød tråd gennem hele hans tale, hvor visdommen og retorikken også gøres indbyrdes afhængige af hinanden. Giacomini var ikke ene om at interessere sig for det dynamiske forhold mellem filosofi og retorik. Langt de fleste toneangivende humanister gjorde sig tanker om de to fags status og indbyrdes relation. De forholder sig hermed til et problemfelt, som har optaget teologer, filosoffer og retorikere lige siden Platons kritik af sofisterne, og det er karakteristisk, at enhver ny intellektuel strømning i euro-

pæisk historie ofte medfører en gentænkning af dette dynamiske felt.³²

Rhetorica versus philosophia

Humanisterne vægtede retorikkens og filosofiens respektive genstandsområder og kompetencer forskelligt. For humanister som Petrarca, Salutati, Bruni, Valla og Giacomini havde Cicero en særlig betydning. Ligesom mange af humanisternes egne skrifter var Ciceros fremstilling af retorik nemlig eklektisk, pluralistisk og antidogmatisk, idet han – ligesom humanisterne – tog udgangspunkt i *vita activa*.³³ Selvom humanisterne generelt stiler mod samme ideal som Cicero, nemlig en harmonisk enhed af visdom og retorik, er der ikke tale om et statisk koncept. Den generelle tendens er således, at retorikken som disciplin bliver fremstillet som mere og mere uafhængig af filosofien.³⁴ Hvor Petrarca havde forsøgt at retfærdiggøre en retorisk indfaldsvinkel til moralfilosofien i modsætning til skolastikken, stillede fx Valla sig i opposition til den antikke og middelalderlige filosofi, idet han mente, at ingen "sand" filosofi ville være ude af harmoni med retorikken.

Kan man da overhovedet kalde humanisterne for filosoffer, og er humanismen en filosofisk retning? Spørgsmålene går igen i mange fremstillinger af renaissancehumanisme, og beror på definitionen af både retorik og filosofi, hvorfor problematikken også knytter an til den ældgamle strid om domæne imellem de to disciplinens fortalere. Paul Oskar Kristeller, der betragter sig selv som platonist,³⁵ mener derfor ikke, at den huma-

dicendo senza possumus. Quam ob rem quis hoc non iure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis praesent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut vero iam ad illa summa veniamus, quae vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut a fera agrestique vita ad hunc humanum cultum civilemque deducere, aut iam constitutis civitatibus, leges iudicia iura describere? Cicero (1981), bog I, viii, 32-33, s. 127-29. Oversat af Thure Hastrup.

31 [Ipsam igitur orandi maiestatem, qua nihil dii immortales melius homini dederunt et qua remota muta sunt omnia et luce praesenti ac memoria posteritatis carent, toto animo petamus nitamurque semper ad optima, quod facientes aut evademus in summum aut certe multos infra nos videbimus.] Quintilian (1966-69), bog XII, xi, s. 30.

32 Struever (1970), s. 6.

33 Vickers (1982), s. 31.

34 Seigel (1968), s. 255.

35 "I am at heart a Platonist, on the issue of rhetoric as on many, though not on all, others. Rhetoric in all its forms is based on mere opinion,

nistiske diskurs fortjener mærkatet filosofi. Han betoner den manglende præcision, systematik og kontinuitet i humanisternes skrifter:

The humanists were not professional philosophers, and their writings on moral subjects lack the terminological precision and logical consistency that we have a right to expect of professional philosophers. Secondly, the opinions held by a humanist in a given passage may be contradicted by his opinions in another work or even in another passage of the same work, and even more by the opinions of other humanists. In other words, even if we were able to construct a coherent philosophy for individual humanists, we cannot discover a common philosophy for all humanists, and hence it is not possible to define their contribution in terms of a specific set of philosophical doctrines.³⁶

Eugenio Garin tager dog til genmæle over for Kristeller. Han plæderer for en bredere forståelse af humanisternes filosofi ved at inddrage aspekter, som er rettet mere direkte mod mennesket set i en sociologisk og antropologisk kontekst:

I virkeligheden er kernen i spørgsmålet netop hævdelser af de logiske, politiske og æstetiske discipliners betydning, som også er filosofiske; for så vidt som ikke kun fysikken, men også psykologien og antropologien er filosofi. Humanisterne læser og kommenterer de dialektiske og moralske tekster, og det må også Kristeller indrømme; de er mestre i de discipliner, som vedrører mennesket og samfundet, lige fra sproget, fra udtryksmidlerne, fra

and therefore it should be subordinated to philosophy, that is, to all forms of valid knowledge where such knowledge is available." (Kristeller (1979), s. 258.).

36 Ibid., s. 252.

det væv som cementerer menneskenes byer, der, som de holder af at gentage, ikke kun består af sten. Gennem deres lære opstår således den menneskelige filosofis hegemoni. Den er både politisk filosofi, moralfilosofi, retorik og poetik og antager en helt særlig betydning i et byliv med stærke sociale og politiske spændinger.³⁷

Hvis fokus rettes mod det at diskutere alment problemer inden for filosofien, at debattere med filosoffer og at påvirke filosofiens historie, ja, så var humanisterne filosoffer. Men hvis betegnelsen "filosof" derimod kun tilkommer personer, som kan placeres i en af de store filosofiske traditioner, eller som prøver at finde løsninger på nogle af livets store eksistentielle spørgsmål via en konsistent diskurs, så passer titlen dårligt på humanisterne. Selv vil jeg derfor i stedet argumentere for, at humanisterne først og fremmest var retorikere i ciceroniansk forstand, idet deres brede retorikforståelse og deres menneskesyn, som Giacominis tale er et godt eksempel på, også omfattede dele af den filosofiske lære, nemlig den praktiske filosofi, der knytter an til *vita activa*. Humanisterne var optaget af forhold, der havde at gøre med mennesket i verden og det sprog, med hvilket man forstår verden og formidler sin viden om den og indtryk af den til andre.

37 [In realtà il nodo della questione è proprio nella rivendicazione del valore delle discipline logiche, politiche ed estetiche, esse pure filosofiche – se filosofia è non solo fisica ma anche psicologia e antropologia. Gli 'umanisti' - e questo anche il Kristeller deve ammettere – leggono e commentano i testi dialettici e morali, sono maestri delle discipline che riguardano l'uomo e la società, a cominciare dal linguaggio, dai mezzi espressivi, da quel tessuto che cementa le città umane che, come amano ripetere, non sono fatte solo di pietre. Così attraverso il loro insegnamento viene emergendo l'egemonia di una filosofia dell'uomo, morale e politica, retorica e poetica, che assume un rilievo tutto particolare in una vita cittadina dalle forti tensioni sociali e politiche.] Garin (1982), s. 235.

På den måde blev humanisternes intellektuelle identitet – deres måde at ræsonnere på,

deres moralske værdier og deres sproglige præferencer – også farvet af retorikken.

Litteratur

- Bembo, Pietro [1525] (1955): *Prose della volgar lingua. A cura di Mario Marti*. Padova: Liviana Editrice.
- Bouwsma, William J (1973): *The Culture of Renaissance Humanism*. Washington D.C.: AHA Pamphlets.
- Burke, Kenneth (1968): *Language as Symbolic Action*. Berkeley California: University of California Press.
- Cicero, Marcus Tullius (1981): *De oratore*. Oversat og kommenteret af Thure Hastrup. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Fafner, Jørgen [1982] (1995): *Tanke og tale. Den retoriske tradition i Vesteuropa*. København: C.A. Reitzels forlag A/S.
- Garin, Eugenio (1982): "Retorica e 'studia humanitatis.'" *Rhetoric Revalued*. Papers from the International Society for the History of Rhetoric. Ed. Brian Vickers. New York: Center for medieval & Early Renaissance Studies.
- Hansen, Jette Barnholdt (2001): *Den klingende tale. Studier i de første hofoperaers 'stille monodico' på baggrund af senrenæssancens retorikreception*. Århus: Aarhus Universitet, Musikvidenskabeligt Institut. (Upubliceret ph.d.-afhandling).
- Kirkendale, Warren (1979): "Ciceronians versus Aristotelians on the Ricercar as Exordium from Bembo to Bach", i: *Journal of the American Musicological Society* XXXII.
- Kristeller, Paul Oskar (1979): *Renaissance Thought and its Sources*. New York: Columbia University Press.
- Lindhardt, Jan: *Retorik* (1987). København: Munksgaard.
- Luisi, Francesco (1990): "Considerazioni sul peso della retorica nella musica profana italiana del cinquecento", i: *Struttura e retorica nella musica profana del cinquecento. Atti del Convegno Trento, Centro S. Chiara 23 ottobre 1988*. Roma: Edizioni Torre d' Orfeo.
- Malespini, Lorenzo Giacomini Tebalducci (1597): *De le lodi del eloquenza*. Firenze: Ne le Case de Sermartelli (Beinecke, Call Number Hd28 780).
- Nordberg, Michael (1993): *Renæssancens virkelighed*. København: Gyldendal.
- Perelman, Ch. og Olbrechts-Tyteca, L. ([1969] 1971): *The New Rhetoric*. Translated by John Wilkinson and Purcell Weaver. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Pirrota, Nino (1966): "Music and Cultural Tendencies in 15th-Century Italy", i: *Journal of the American Musicological Society* XIX.
- Quintilian, Marcus Fabius (1966-69): *Institutio oratoria*. London and Cambridge, Mass: Loeb Classical Library, Harvard University Press.
- Seigel, Jerrold E. (1968): *Rhetoric and Philosophy in Renaissance Humanism. The Union of Eloquence and Wisdom, Petrarch to Valla*. Princeton: Princeton University Press.
- Siekiera, A. (2000): "Giacomini Tebalducci Malespini", i: *Dizionario biografico degli italiani. Istituto della Enciclopedia italiana* (Roma: Giovanni Treccani), bind 54.
- Spencer, John R. (1957): "Ut rhetorica pictura: A Study in Quattrocento Theory of Painting", i: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* XX.
- Struener, Nancy S. (1970): *The Language of History in the Renaissance. Rhetoric and Historical Consciousness in Florentine Humanism*. Princeton: Princeton University Press.
- Sullivan, Dale L. (1993): "The Ethos of Epideictic Encounter", i: *Philosophy and Rhetoric*, vol. 26, no. 2.
- Tomlinson, Gary (1990): *Monteverdi and the End of the Renaissance*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Toscano, Anna: "Accademia Fiorentina" Istituto e Museo di Storia della Scienza. <http://brunelleschi.imss.fi.it>
- Vickers, Brian (1982) (ed.): *Rhetoric Revalued. Papers from the International Society for the History of Rhetoric*. New York: Center for medieval & Early Renaissance Studies.
- (1988): *In Defence of Rhetoric*. Oxford: Clarendon Press.

Lorenzo Giacomini Tebalducci Malespini:

Til retorikkens pris

1. Selvom Guds gaver til mennesket er mange og store, så er der dog især to, der gør det mere højtstående end de øvrige levende væsner, nemlig fornuften og talen. Gud har bestemt, at mennesket ved egen flid skal lære at mestre begge til fuldkommenhed. Mennesket skal således lære at resonere ved hjælp af visdommen og lære at tale ved hjælp af retorikken. Stifteren af dette akademi¹ har gang på gang smykket og æret det med tjenester og privilegier og har i alle sine studier og i sit hele virke som litterat haft disse mål for øje. Hvis disse mål er så vigtige, vil det næppe blive anset for usømmeligt,

Note: *De le lodi del Eloquenza*; Holdt i forbindelsen med fratrædelsen som konsul for Accademia Fiorentina til M. Bernadino Neretti i 1584.

Vi har nummereret de enkelte afsnit i oversættelsen, så man løbende kan sammenligne med den italienske original, som er lagt ud på *Rhetorica Scandinavica*'s hjemmeside: www.rhetor.se/rhetorica. På den måde kan man få et indtryk af talens udsøgte klanglige og rytmiske virkemidler, der er tæt forbundet med det italienske sprogs tone og intonation. Disse udtrykselementer, som ikke vil fremgå adækvat af oversættelsen, er en vigtig del af talens persuasive potentiale – en slags underliggende æstetisk argumentation, der støtter Giacomini's dobbelte mål med sin tale: 1) at opfordre til at *Accademia Fiorentina*'s medlemmer formidler deres viden på *lingua volgare* (italiensk) og 2) selv at foregå med et godt eksempel – her i kraft af et lærd indlæg på et udsøgt italiensk. I vores transskription af den italienske tekst har vi tilstræbt at ændre så lidt som muligt i forhold til det originale tryk. Vi har fx bibeholdt tekstens brug af store og små bogstaver, som afviger fra moderne italiensk skriftsprog.

1 Cosimo I de' Medici (1519-74).

når jeg – nu hvor jeg fratræder mit embede – vil tale om retorikken, ligesom jeg talte om visdommen, dengang jeg påtog mig mit embede.

2. Skønt det er vanskeligt at tale værdigt om store emner, håber jeg, at mit emnes høje status netop vil styrke mit talent, at min sjæls beundring for retorikken vil øge min tales kraft og at jeres velvilje, I generøse ånder, beundrere af den toskanske veltalenhed, vil hjælpe mig i min anstrengelse; ikke kun ved høflig opmærksomhed, men også ved at I forestiller jer de ting, som I hører, for jeres indre blik, og forstår de mange ting, som man kunne tale længe om, på grundlag af de få, som jeg fremstiller ganske kortfattet for jer.

3. Man skal ikke tro, at den guddommelige visdom har skænket mennesket talens brug, blot for at han skal kunne skaffe sig det, som han skal bruge for at overleve. Nej, mennesket har snarere fået talen for at højne sjælen, opnå visdom og gøre gode gerninger. Da mennesket kom til verden blottet for dyd, hyldet i uvidenhed og ude af stand til selv at opsnappe andet end små og forvirrede beskeder, så havde han nemlig brug for hjælp til at blive sporet ind på den vej, som fører til det lykkelige liv, og brug for at andres mund at høre de sandheder, som han fra naturens hånd stræbte efter, ligesom han stiledede mod at blive perfekt. Den tale som på den bedste og mest fuldendte måde leder til disse mål skal selv være den bedste og mest fuldendte. Det er den, vi kalder retorik, og

den kommer fra en sjæl, der er rig på visdom: En sjæl som brændende elsker dyden hos sig selv og andre; som er oplært i de antikke forfattere, har læst de store mænds værker og forstår kunsten at tale godt. En sådan sjæl indgyder således beundring, fremkalder prisværdige følelser og påkalder, vækker, bevæger og opildner den menneskelige ånd – der ødelagt som den er af kroppens smitte let lader sig hendysse i dødbringende dvale – til erkendelse af skaberens guddommelige storhed, til betragtning af hans beundringsværdige værk og til håb om udødelighed. Denne sjæl viser rigdommens, ærens og fornøjelsens sande værdi, og den bevirker, at disse skattes så meget, som de er værd. Den styrker og beskytter mennesket mod den modgang, som truer os fra alle sider under den farlige sejllads, som dette liv på jorden er, og endelig er den årsag til næsten alle menneskets største goder.

4. Men den, som ønsker at forstå retorikkens værdi og de fantastiske og nyttige ting, den kan bruges til, må først forstå, at sandheden er så essentiel, at den næsten er retorikkens sjæl, og derefter forstå menneskesindet, som mangler evne og vilje til at begribe sandheden gennem talen:

5. Ærefulde hændelser kaldes rettelig for sandhed. Sandheden er kilden og ophavet til ethvert gode. Enhver videnskab er sandhed. Enhver dyd er sandhed – eller afhænger af sandheden. Filosofien er betragtninger over sandheden. Sandheden er sjælens lys, den er intellektets fuldendelse, og derfor får den navnet visdom: Den er i de salige sind, som netop derfor er salige, fordi de ustandselig betragter Gud, som på den mest ypperlige måde er selve sandheden, norm og målestok for alle andre forhold, og derfor kaldes alt det, som Gud er, sandt.

6. Sandheden er umådelig mægtig og umådelig ærbar. Den er værdig til at gå forud for alt andet. Uden sandheden går man i mørke og ved ikke, hvor man går hen. Ved hjælp af den stræber man efter lykken,

modsat dyrene, som ikke efterstræber den, ligesom de hverken har intellekt eller kan handle intelligent. Thi kun mennesket, som Gud har skabt frit og derfor i stand til at hæve sig over de dødelige arters status, ledes af den evige sandhed for at forene sig med den første sandhed.

7. Hvis vores sjæle var fri af kroppen og adskilt fra al fysisk materie – ligesom de rene og simple væsner, der er nærmest Gud² – så ville talen ikke være nødvendig for erkendelsen af det sande. Nu hvor vores sjæle er iført legemets mørke klædning, er det nødvendigt, at tingene benævnes med ord, som øret kan opfatte, idet sjælene ved hjælp af ordene danner begreber, forestillinger og billeder af tingene. Og hvis ikke der i mennesket var to næsten modstridende parter: en fornuftig, der har det sande gode som mål, og en ufornuftig, der ustandselig bliver draget mod fornøjelser, som ofte er i modstrid med sindets vel – på samme måde som den dødelige er forskellig fra udødelige væsner – så ville mennesket uden anstrengelse og uden modvilje modtage sandheden, som den bliver vist ham gennem enkel tale. Mennesket ville beundre sandheden som sin egen genstand. Med sandheden som ledsager ville han gå den rette vej, og der ville ikke være brug for bønner for at lede ham til dyden, som sandheden ville føre ham til.

8. Men ligesom det synlige lys, der er yderst behageligt for sunde øjne, men generende for syge og svage øjne, således bliver sandheden, der i sig selv er et glædeligt lys, afskyet, hadet og jaget bort som en fjende af det sind, som er sløret af affekternes tåge. Ikke en hvilken som helst tale er tilstrækkelig til at gøre et sådant sind modtageligt for sandheden. Kun den, som effektivt trænger ind, vil på en mærkbar måde kunne sætte sine spor.

9. Visse gnister fra sandhedens lys vil helt naturligt glimte i vores sjæle, og det – at yde

2 Her refereres der til engle.

velgerning mod enhver og ingen ugerning mod nogen – er ærefuldt og det højeste gode værdigt. Af disse principper spirer sandhedens træ frem som af frø og skyder i vejret. På samme måde som de små kul, der er dækket af asken, ikke flammer op og afgiver varme, lyser heller ikke de gnister, som er formørket af de dunkle sider af sjælen og indhyllet i de jordiske behøvs mørke, hvis de ikke bliver antændt og opmuntret af ordenes heftige gejst. Således opflammede vil de kunne besejre mørket og oplyse hele sjælen.

10. Desuden gør vores egoisme os blinde over for os selv: vi giver lasterne navn af dyd, uvidenhed kalder vi visdom, og skønt vi ikke ved meget, antager vi at vide alt. Vi nedlader os ikke til at lære af andre, og mens de dyrkede planter finder sig i landmandens vilje, og kvægflokken adlyder hyrden, som skaffer den føden, så modsiger den vilde og overlegne menneskesjæl sin lærermester og vil hellere høre ros end formaning.

11. Der er altså brug for kraftfuld tale, der kan rive den blinde kærligheds mørke slør i stykker og opløse det. Det forhindrer os nemlig i at se det sande. Talen kan også afhjælpe medfødt ufuldkommenhed, så den talendes hæderlige mål bliver tydelige, og den kan skaffe velvilje hos lytterne. Samtidig med at den fremlægger sandheden for intellektet, bukker, bøjer og tvinger den også følelserne til at elske sandheden, tage den til sig og handle ud fra den. Menneskenes fejltrin skyldes nemlig ikke så meget, at de ikke ved, hvad det gode er, som at de skubbes væk fra den rette vej af den irrationelle del af deres sind – det stormfulde vanvid. Dyden er i denne sammenhæng for svag til at trække menneskene, der er lammede af deres lemmers vægt, i den modsatte retning – tilbage på den rette kurs.

12. Lovene kræver dydige handlinger og forbyder de lastefulde, men de udgør et svagt dige, ja, de synes næsten som et edderkoppespind over for angrebene fra de uretfærdige mennesker, som enten glemmer

lovene eller som udtænker mange flugtveje fra de straffe, som de trues med. Selvom disse mennesker bremser deres tyvagtige hænder, deres løgnagtige læber og deres blodige sværd, så kan de dog ikke stille noget op over for sjælens hemmelige tanker, hvor både dyder og laster har til huse. Hvis man ikke kan kalde ham retfærdig, som – enten af magtesløshed eller af frygt – fremstår som retfærdig på overfladen, så kan man heller ikke sige, at loven gør mennesket retfærdigt; det gør snarere den, som har evne til at få sjælene til at elske ærlighedens glans, fordi sjælene her er frie og ikke under tvang.

13. Til disse årsager, der overbeviser om nødvendigheden af retorikken, føjer der sig endnu én af stor vigtighed:

14. Hvis målet med at tale er at overbevise eller bevise, og dette mål nødvendiggør, at talen bliver hørt og forstået, må den ikke være generende, kedsommelig eller ubehagelig. Talen skal derimod være behagelig og fornøjelig, thi mennesket ønsker i alt, hvad det foretager sig, at blive fornøjet (derfor indførte vise mænd både digtekunsten og musikken som led i deres traditioner og i gudsdyrkelsen for at gøre den mere fornøjelig). Hvordan kan man da håbe, at den tale, som er grov, ussel og mangelfuld og ikke smykket med retorikkens lys, kan nå sit mål, når vi snarere bør frygte, at den vækker latter eller foragt – ligesom en ukyndig kunstners malerier, som fremstår som deformede, selvom de forestiller smukke og ærværdige ting?

15. Det kan godt være, at den simple tale, der fremføres uden øvelse og perfektion, kan gavne dem, som fra naturens hånd har et lydigt sind, der higer mod det gode. Sådanne sind er nemlig lette at lede hen på dydens vej, fordi de er udstyrede med et skarpt vid og en oprigtig dømmekraft. Sandheden har her fri og nem adgang, og den får her en hjertelig og venskabelig modtagelse.

16. Men disse dyder er sjældne og ikke mange forundt.

17. Derfor må enhver, som ønsker at gav-

ne hele menneskeheden, tage højde for menneskets ufuldkommenheder; den som har brug for stor hjælp til at følge dydens vej, som han synes er både stejl, ujævn og anstrengende, tåler ikke noget, der ikke er krydret med fornøjelse. Her må taleren derfor gøre sig umage med at finde og bruge alle de midler, som det guddommelige forsyn har tildelt ham, for at nå sit ønskede mål. Vi har jo fastslået her i talen, at man kan lære om sandheden gennem den overbevisende tale, og således vil taleren lægge kræfter og flid i at komme til at besidde sandheden selv og i at fremføre den for andre med størst mulig fuldkommenhed. Og han vil ikke godtage holdningen hos dem, som i stedet for at beundre retorikken, ringeagter den og tror, at de med en ubetænksom, usømmelig og manieret tale kan overbevise lige så godt og opnå det samme gode resultat.

18. Deres fejltagelse skyldes sandsynligvis, at de har set mange, som har haft en unyttig og overtroisk tiltro til selve ordene, og som har gjort sig meget umage med den sproglige udsmykning, mens de ikke har set nogen, som har taget sig det mindste af sandheden i selve indholdet – der ellers er det essentielle ved retorik – men som alligevel på dristig vis kalder sig retorikere. Derfor har de fundet påskud til at foragte retorikken og anset den for at være ussel, umoden og overfladisk. Eller måske husker disse mennesker Kritias, Peisistratos, Alkibiades og Gracchus o.a., som med deres svigefulde og søde tunger forførte hele folkemængder.³ Disse mænd har overbevist dem om, at de redskaber, som Gud har givet menneskene, er uretfærdige, onde, grusomme og til skade for menneskene. Man har derfor forestillet

3 Kritias, Peisistratos og Alkibiades var ledende græske politikere i det 5. årh. f.Kr. De er ofte blevet karakteriseret som tyraner. Der er to brødre, som begge var indflydelsesrige statsmænd i Rom, med navnet Gracchus. De var aktive i 130-120 f.Kr. Giacomini angiver ikke hvilken én af brødrene, han refererer til.

sig retorikken som en kunst bestående af smiger, forstillelse, løgne og bedrag, fordi man ikke har været opmærksom på, at en sådan kunst ikke ville være værdig til at bære navnet retorik – ligesom man ikke kan kalde den drik, der blandes med gift for at dræbe og ikke helbrede, for medicin. Og når nogen bruger ordet i den sammenhæng og ikke misbruger det, men anvender det korrekt, så skal han behandle retorikken retfærdigt; næsten alle vores største goder er i fare for at blive brugt i et slet ærinde på grund af menneskets ondskab.

19. Hvis visdommen er så stor en gave fra Gud til menneskene, hvorfor er vi så bange for at fastslå, at retorikken, der jo har visdommen boende i sig, er et større og mere guddommeligt gode, klædt som den er i ordenes strålende dragt, sådan at vores sanser kan forstå den og formidle den til hjernen?

20. Og vover nogen at dadle dette, som man ikke kan hylde nok?

21. Hvis det er positivt at besidde perfekte sanser og frie, stærke og kraftfulde lemmer, er det så ikke endnu smukkere, mere efterstræbelsesværdigt og prisværdigt at perfektionere talen, der er det mest karakteristiske for mennesket og derfor væsentligere end det andet? Der findes ikke nogen nyttig, rosværdig, hæderfuld og nobel menneskelig handling, hvori veltalenheden ikke spiller en rolle – enten som hjælper, ledsager eller vejviser.

22. Hvis vi betragter Gud, som er uendelig fjernt fra vores sanser i et højt og utilnærmeligt lys, hvad kan da udtrykke hans store fuldkommenhed, evigheden, magten, godheden, det salige liv, uforanderligheden og de andre guddommelige egenskaber, hvis ikke talen, der kan være lige så høj og fornem, som det passer sig for så højt og ædelt et emne? Man sagde, at himlene fortæller om Guds ære, for når menneskene, slået af beundring, betragter himlens højhed, storhed, vidde og udødelighed og dens evige og

regelmæssige bevægelser og stjernernes skønhed og dette betagende lys, som stråler deroppefra og bringer liv og frugtbarhed til planterne og dyrene, så viser himlen menneskene, hvor stor altings skaber er, således at de ærer ham på fornem vis, fordi han jo selv er meget mere strålende end alle sine skabninger.

23. Lad os betragte alle elementer i naturen – hvadenten de er uforgængelige eller forgængelige eller besjælede eller ikke besjælede – som befolker det rum, der strækker sig fra det inderste centrum i jorden til himlens yderste sfære, hvordan kan vores intellekt da begribe alle disse storslåede og guddommelige skabninger – deres essens, deres egenskaber, deres forskelle og deres ligheder, deres årsager og deres virkninger – og derigennem lære at beundre deres skaber, som de udgår fra lige som solens stråler – hvis ikke ved hjælp af den retorisk opbyggede og målrettede tale?

24. Hvis man betragter menneskets bedrifter, byernes institutioner – der har Himmeriget som mønstereksempel – lovene og de moralske læresætninger, så er de alle talens værk, og alle er på en eller anden måde afhængige af retorikken, som har magt til at indføre dem og vedligeholde dem. Retorikken spy flammer af ord og får hjerterne til at brænde af ædle ønsker og af hellig kærlighed. I den offentlige administration overbeviser retorikken folket med de bedste råd – og selv våbenløs tager den sværdet ud af hånden på bevæbnede borgere og får dem til at leve sammen i fred, som hvis de var omgivet af en mur eller af en voldgrav.

25. Den støtter de smukke og rosværdige handlinger og vækker til kærlighed og kapestrid om dem. Den argumenterer imod de handlinger, som ikke er det, og opildner til had imod dem.

26. I domssager forsvaret retorikken den uskyldige mod bagvaskerens angreb og med høje råb forskrækker den de uretfærdige.

27. Storsindet og generøs, som retorikken

er, vover den også at blande sig i ærefulde militæraktioner, hvor den ikke blot forstår at rose fortjenester eller irettesætte fejl og mildne stolt foragt og stormende vrede, men også – hvad der er endnu vigtigere – at vække og styrke de sovende og udmattede sjæle, opildne dem og gøre dem frygtløse over for farer. Den viser dem, at hverken smerten eller døden er det største onde; det er derimod det feje, usle og nederdrægtige liv. Det er ikke sværdet, som gør en ende på livet, men derimod naturen, der har skabt os som dødelige, og bestående af dele, som man – efter et stykke tid – skal returnere. Retorikken viser også de sjæle, som skal leve det evige liv – det som er fri for besværligheder – at dette nuværende liv i en skrøbelige krop, der er så kort i forhold til evighedens uendelighed, blot er et øjeblik, der ikke er værdigt til så megen pris.

28. Kleombrotos fra Ambrakia læste om disse koncepter hos Platon (hvad ville han have gjort, hvis han hørte om dem?), hvor Sokrates gør rede for døden og udødeligheden på en guddommelig måde, der er bemærkelsesværdig for en mand, der er født i den førkristne nat. Sokrates viser her, hvordan den sande filosoferen består i at adskille intellektet fra det sanselige og det kropslige og i stedet koncentrere sig om betragtninger over de uforgængelige idéer og hver idées kilde. Det kan derfor heller ikke undre, at Kleombrotos fra Ambrakia forelskede sig i døden med en større og hedere lidenskab, end andre elsker livet.⁴

29. Endelig er der rådgivning, ansporing, formaning, irettesættelse, trøst og anden kommunikation, som for at lykkes kræver en tale, der er tilpasset sit mål, dvs. retorik.

4 Kleombrotos fra Ambrakia anses for at være elev af Sokrates. Giacomini refererer her til dialogen *Faidon* af Platon, som foregår den dag, hvor Sokrates skal henrettes. Et epigram af den græske digter Kallimachos beskriver, hvordan Kleombrotos kastede sig i havet efter at have læst dialogen *Faidon*.

Uden den ville fornuften være magtesløs, visdommen stum og steril og menneskelivet ikke stort bedre end de vilde dyrs liv. Og hvordan end retorikken viser sin styrke, når den overtaler eller fraråder, hylder eller dadler, forsvarer eller anklager, så er den under alle omstændigheder i enhver tale meget nyttig og i enhver form for doktrin nødvendig for at opnå fuldkommenhed, for på optimal vis at vise det, som ønskes, for at lette forståelsen af den sandhed, som fremføres, og for at sandheden kan prentes så fast og dybt som muligt i bevidsthedens bog.

30. For slet ikke at tale om den umådelige glæde, som retorikken ud over sin nytteværdi fylder sjælene med, og som i høj grad adskiller sig fra den glæde, som under falsk venlighed efterlader fortrydelsens bitre smag.

31. Hvis det at lære med lethed er sød næring for menneskene, hvis det at undre sig giver den største glæde og hvis der på jorden ikke findes noget bedre, lykkeligere og mere beundringsværdigt end at betragte sandheden, så må den sandhedselskende sjæl fryde sig inderligt, når den formfuldendte tale udfolder sin smukke, beundringsværdige og glædelige beskrivelse af denne ædle sandhed for den. For i modsætning til solen, hvis stærke stråler skader og ødelægger synet, så forholder det sig med sandheden på den måde, at jo mere fulkommen og strålende den er, jo mere fuldender og oplyser den det intelligente sind.

32. Nogle gange formidler retorikken naturlovene, den orden og sammenhæng, som findes i store dele af universet og skønheden og mangfoldigheden i dets partikler, der udgøres af et uforgængeligt stof og kan tage de mest forskelligartede former og på den måde stadigt formere sig. Andre gange stiler den højere, når dens emne er de himmelske sfærer – der afspejler den guddommelige klarhed, som den i rigt mål integrerer i sig selv og herefter lader genskinne på os – og de uangribelige dyder, som med ufattelig

hast utrætteligt cirkulerer om den guddommelige klarhed. Med den som deres strålende centrum – det bedste og mest elskelige objekt og endemål for deres brændende længsel – lever de som på én evig, uforanderlig dag, der er oplyst af Guds lys og fører til evig tid det sødeste og roligste liv, der er mange gange bedre, end vi kan forestille os. Uanset hvad retorikken formidler, hensætter den sjælen i en tilstand af stor undren og heftig ekstase, hvor den glemmer alle andre fornøjelser og ønsker om mindre goder, og hvor det forekommer den at befinde sig midt i den høje intelligens, som sjælen oprindeligt minder om, og at den sammen med den kan få himlen til at dreje og begribe Gud.

33. Hvis retorikken hylder en højtidelig begivenhed eller moralen hos et storsindet menneske – der ikke lader sig besejre af affekterne og som med heroisk storsind foragter alle goder til fordel for sandhed og ærlighed, og som gennem visdom har nærmet sig Gud, og derfor fortjener at blive kaldt ikke bare heroisk men guddommelig – når retorikken hylder et sådant menneske, så fylder den sjælen med uvurderlig fryd og hensætter den i en tilstand af stærk og strålende længsel, så sjælen selv bliver lig det, den længes efter, og derfor kan betragte og beundre det, som den ser i andre, i sig selv.

34. Hvis jeg til retorikkens pris ville udbrede mig, kære tilhørere, om enhver af disse rosværdige emner, så ville jeg hverken have tid eller intellekt til at kunne gøre det. Ikke alene er mit middelmådige talent ikke i stand til at hylde den nok; men selv de lærdeste har indrømmet, at de ikke har været dygtige nok til at lovprise retorikken på passende vis, selvom de har forsøgt.

35. Alle dem, som Gud i rigt mål har udstyret med naturens og skæbnens gaver, bør lade god skik og intellektuel fuldkommenhed via filosofien supplere af retorikken, som vedrører andres vel. De bør efterligne de guddommelige kræfter, som –

skønt de godt kunne fordybe sig i deres egen salighed – dog med fingerspidserne drejer himlene for at indgyde moral på jorden og for at nærme sig skaberen, der ønsker at bevare sit skaberværk. Men mere end af andre store ånder forventer man det af jer, som er født i den del af Italien, der ikke står tilbage for nogen anden provins i landet, i hjertet af den by, der er berømt for sine store humanister, og oplært på det akademi, der opstiller regler og normer for de andre byer og egne, fordi det er det toskanske sprogs knudepunkt og dronning over den italienske retorik. I skal vide at værdsætte denne hæder, og I skal bruge al jeres omhu, flid og omsorg på fortsat at gøre jer fortjent til den.

36. Jeg har ikke til hensigt at nedgøre den græske eller den latinske retorik eller fremhæve det toskanske sprog på bekostning af disse. Lad disse sprog få den ros og ære, som tilkommer dem, for de er meget værd. Men benægt ikke, at toskansk kan være formfuldendt, således som mange fejlagtigt har nægtet, hvorved de har vist, at de ikke har gennemtænkt det, som de burde: nemlig at sprog ikke er som legemer, der fra naturens side enten er skabt smukke eller deforme og vedbliver at være, som de er. Alle sprog er derimod grove i begyndelsen, fordi de dannes af resterne af et ældre sprog. De forbedres herefter og forskønnes af dem, der opstiller regler for dem, og som bruger dem mest omhyggeligt – først og fremmest af dygtige forfattere. Og videnskaberne er heller ikke forankret i et bestemt sprog, som stjernerne er det på himlen. Deres essens afhænger ikke af de enkelte ord og gloser, som menneskene bruger vilkårligt. Ifølge Platon og Aristoteles eksisterede videnskaberne blandt babylonerne, kaldæerne, syrerne og ægypterne. Af disse folkeslag lærte grækerne dem og bragte dem herefter til Asien, Afrika og forskellige steder i Europa via deres kolonier. Under Romeriget kom de til Rom. De følte sig ikke for fine til at holde til hos araberne i det sydlige Spanien, skønt

disse menneskers sprog kaldes barbarisk. Det er på tide, at I mere systematisk tager videnskaberne til jer på jeres eget sprog og med større gennemslagskraft, end det hidtil har været tilfældet.

37. Alle de andre nationers øjne er rettet mod jer og beundrer jer. Takket være tre store toskanere manifesterede den toskanske retorik sig for første gang.⁵ Længe slumrede den så uvirksom i mørke, indtil den blev vækket til live igen af den lærde Bembo, hvis navn altid vil være omgærdet med hæder.⁶ Siden er det toskanske sprog blevet beriget og berømmet på mange måder af mange glimrende lærde. Derfor forventer man den yderste og altomfattende fuldkommenhed, og man bliver ked af at skulle vente på den. Og det påhviler især jer at fastholde sprogets formåen for verden. I skal vise alle og enhver, at når romerne kunne dyrke og forædle deres indfødte sprog, selvom det var mindre værdigt end græsk, og grækerne og selv mange romere syntes, det var fattigt og uværdigt som skriftsprog, så bør I også være i stand til at berige og højne jeres eget sprog. Det er ikke mindre egnet til at formidle videnskab end latin. Til gengæld er det mere familiært, fordi vi har fået det ind med modermælken. Det er derfor bedre egnet til at udtrykke vores ideer.

38. Da den vilde Hannibal havde sat sig for at bekriige og omstyrte det romerske imperium, krydsede han Alperne og førte sin hær ad ukendte stier, langs stejle bjergvægge og mellem skarpe, nedstyrtede klipper. Soldaterne var allerede trætte og rystede efter de mange strabadser og var lige ved at opgive. For at opmuntre sine trætte mænd

5 Der refereres her til Dante Alighieri (1265-1321), Francesco Petrarca (1304-74) og Giovanni Boccaccio (1313-75).

6 Pietro Bembo (1470-1547) var digter og litterat. Med *Prose della volgar lingua* (Venedig 1525), der bygger på studier i Petrarcas digtning, var han med til at forme det italienske skriftsprog både i det 16. og det 17. årh. Se Hansens introduktion til denne tale.

viste han dem fra bjergtinderne Italiens frugtbare sletter, dyrkede marker og rige byer i det fjerne. Han lovede dem også en nem og hurtig sejr, et sikkert bytte og rig belønning for deres møje og anstrengelser.

39. For jeres søde møje, gives der andre præmier: I skal ikke ødelægge Italien med barbarisk vildskab, med sværd og flammer, som han gjorde. I skal ikke stable lig på lig eller lave søer af menneskeblod, som han gjorde. I skal ikke bytte jeres liv for en ringe tak, som hans soldater gjorde. Nej, I skal lære Italien de doktriner, uden hvilke menneskeskelivet er mere brutalt end humant. I skal udbrede Italiens ære for hele verden. Blandt alle folkeslag skal I vinde Italien en hædersplads. Når I har levet et liv fuldt af ærbare studier og skønne heroiske handlinger og har opnået fuldkommenhed såvel i det aktive som i det kontemplative liv, når jeres hæderfulde dag er omme, og I er opfyldte af håb om den udødelighed, som er et endnu højere emne at tale om, end det passer sig for dette nok så berømte og fornemme sted, kan I derfor med god grund glæde jer over ikke at have været født forgæves – ikke at have set dette lys, denne himmel og denne jord, uden at det har båret frugt, ikke at have slidt uden grund og ikke forgæves at have fået så mange gaver af Gud. I det gamle Grækenland blomstrede mange berømte byer: Theben, Korinth, Sikyon, Mykene, Argos, Megara, Athen og Sparta, men de to sidstnævnte strålede som stjerner med større pragt end de andre. Den ene på grund af sit ry for visdom, den anden på grund af sit mod. Den første vis, den anden udslagsgivende dommer i uoverensstemmelser og krige blandt grækerne: Du Firenze, Italiens blomst, du som har opstillet rigt udsmykkede love for sproget, du, som har avlet så meget rig litteratur: du har meget mere ret til at løfte hovedet over de andre byer. De bør bøje sig for dig som for en velgører, fordi de nyder godt af din videnskab, din frugtbarhed og dine rigdomme. Og de,

som beundrer dig mest, fortjener selv mest hæder og beundring.

40. I antikken beherskede det våbenstærke Etrurien⁷ Italien fra Adriaterhavet til det Tyrrenske hav og udstrakte sit herredømme helt til de græske øer. Rom lå i dette rige, og fra Rom fik Etrurien sine trompeter, sine segl, sin kuralstol⁸ og sit elfenbenscepter, og til hver af Etruriens byer sendte Rom ti sønner til at forberede offerfesterne. Men al den hæder er for intet at regne mod den hæder Toskana kan smykke sig med i dag, hvor de andre nationer lærer det florentinske sprog, hvor de på grund af byens store forfattere sætter italiensk over alle de andre levende sprog og kalder det istandsætter og fornyer af sjælens fuldkommenhed, som både krig og fred og alle andre jordiske goder er underordnet.

41. Det lader til at himlen har givet denne by det privilegium, at dets store ånder når til tops inden for de områder, som de beskæftiger sig med. Ved at gøre sig umage kan de beskæftige sig med de mest udsøgte emner. Hvis nogen tror, at der findes en større kunst end at stile mod at perfektionere sig selv og på den måde blive i stand til at gavne menneskene, så tager han alvorligt fejl. Det han tror er ikke sandt, men noget en tilfældig tilbøjelighed tilskynder ham til at tro. Med et sødt og nemt bedrag snyder han på den måde sig selv. Især er kunsten at tale værdifuld. Den giver indsigt i de vigtigste ting; den leder os til dyden og til hin lykke, der har så ærefuldt et navn, og som bevirker et så glædeligt håb, og hvis erhvervelse er så dyrebar.

42. Gid vi altid må have den storhed og fornemhed for øje; for anliggender med en så stor værdi elsker man højt, og man påtager sig glad og gerne enhver besværlighed på grund af dem.

7 Etrurien svarer i dag nogenlunde til regionen Toskana.

8 Vognstol som blev brugt af embedsmænd med særlig høj status i den romerske republik.

43. I er kommet til verden med det bud, at I ikke må sætte noget gode over sjælens vel. I har gjort jer til beundrere ikke af rigdom, ikke af magt, ikke af forgængelig skønhed, men af visdommens guld, af veltalenhedens kraft – som har magt over sjælene – og af den indre skønhed.

44. Forestil jer derfor, at dette fædreland har født jer og opfostret jer for, at I – ved jeres eget værd – skal samle hæder både til jer selv og til fædrelandet, således at hvis nogen mener, at der et andet sted findes flere dygtige mænd end her, så tager han fejl. Og forestil jer, at fædrelandet glødende opfordrer jer til ikke kun at bygge på dets ærefulde ry eller jeres forfædres fornemme kvaliteter, men appellerer til, at I også skal hæve jer ved egen kraft. I skal vende jer bort fra de brede veje, som fører til ulykke, og i stedet løfte jeres tanker til de ophøjede emner, som passer sig for jer, og I skal ikke stå tilbage for de andre nationer, som har travlt med at komme jer i forkøbet.

45. De samme – og endnu mere hengivne – bønner retter akademiet til jer. For mens akademiet takker dem, der – enten som talere eller tilhørere – har støttet det, så husker det også den lykkelige tid, da det var højt værdsat af sine første medlemmer. I, der er født til moralsk ansvarlighed, udmærkelse og hæder, jer bønfaller akademiet til stadighed sukkende og med foldede hænder – ja, sådan siger jeg – om at I husker på jer selv og

akademiet. I skal bruge jeres samlede intellekt, velvilje og moral til ikke alene at genskabe akademiets gamle ære, men fordoble den. Med navnkundige gerninger, der udspringer af den mest guddommelige side af jeres intellekt, skal I gavne akademiet og hele Italien. Men hvad siger jeg? Italien. Nej, hele den del af jorden, hvor dydens stråle skinner! Og ikke blot til de her tilstedeværende, men også de kommende generationer, idet I giver dem de dyrebare, værdifulde gaver, der er frugten af jeres åndsliv. I skal dele de berømte, antikke heltes beundringsværdige gerninger med dem. På den måde følger I det mål, som akademiet satte sig ved sin modige og hæderfulde konstitution. På den måde holdes akademiet i live.

46. I dette og andre ærefulde forehænder vil den mand, som I har valgt til jeres kommende konsul, være jer en glimrende leder. Det vil være en lige så stor opgave at hylde hans lærdom, godhed og alle de andre værdier, som har fået jer til at vælge ham, og som også er kommet til udtryk under offentlige forelæsninger, som det vil være at opildne ham til kærlighed over for akademiet og til ønsket om at højne det.

47. Som tegn på det embede jeg nu lægger fra mig, og som han har fået tildelt, er der derfor nu kun tilbage for mig at overrække lovbogen og selve dette sted til dig, konsul. Det er hermed gjort.

Om oversætterne:

Via Christensen er cand.mag. i italiensk og samfundsfag og kommunikationsrådgiver i Lægernes Pensionskasse og Jette Barnholdt Hansen er ph.d. og ekstern lektor i Retorik ved Afdeling for Retorik på Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Københavns Universitet.